

דברי תורה קצרים על ספר דברים

הרב הדר יהודה מרגולין
מח"ס 'הדרי קודש' על הרמב"ן עה"ת
ירושלים

“האמנים לפנינו ישבו בה” – ההיסטוריה מלמדת את הרצון האלוקי!

התורה מזהירה שלא לערוך מלחמה נגד עשו. וכן נגד מואב. וכן נגד בני עמון. כי ארצם – שלהם היא. “כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר”. “כי לבני לוט נתתי את ער ירושה”. “כי לא אתן מארץ בני עמון לך ירושה, כי לבני לוט נתתיה ירושה”. אך הנה התורה מוסיפה פרטים אודות ההסטוריה, מי העם שישב באותם ארצות לפני כן. “בני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את החורי מפניהם ויירשם וישבו תחתם עד היום הזה”. “לבני לוט נתתי את ער ירושה. האמנים לפנינו ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים. רפאים יחשבו אף הם כענקים והמואבים יקראו להם אמנים”. “ארץ בני עמון... ארץ רפאים תחשב אף היא, רפאים ישבו בה לפנינו והעמונים יקראו להם זמזומים. עם גדול ורב ורם כענקים וישמידם ה' מפניהם ויירשום וישבו תחתם”. כמה נפשנו לדעת מהי החשיבות שיש בידיעות אלו, ומה איכפת לנו מי היה בארצות הללו לפני כן.

הרמב"ן מבאר, שהענין הוא ללמד שהארצות הללו הן בכלל המתנה שנתן ה' לאברהם, שהובטח לקבל ארץ י' עממין (ואחד מהם: ארץ רפאים). והפסוק בא ללמד את הטעם שאין לישראל חלק בארצות הללו, למרות שניתנו לאברהם וכו"ל. והיינו, משום שעשו ולוט ובני עמון כבשו את ארצם דרך נס. כי גיבורים מאד היו התושבים שהיו שם לפניהם, וכדי לכבוש אותם צריך “מעשה נס”. וכיון שכן – הרי שהכיבוש מבטא את רצון ה' שתישאר הארץ בידם. וכך מבאר הרמב"ן, וז"ל:

לענין בני עשו: "והנה אמר כי החורים שהם לאברהם ישבו בשעיר לפנים, ובני עשו שהם זרע לאברהם ירשו אותם וישבו תחתם במעשה נס, שהיו הם עם רב בארצם ועשו בא לגור שם ונתחזק עליהם, ואין ראוי לגזול מעשו את אשר הורישם האלהים, כי השם יקצוף על הגזול מהם נחלה שהנחילם הוא יתברך כאשר יקצוף על הגזול מישראל הארץ אחרי שינחילנה להם".

לענין בני מואב (ועמון): "והנה השם עשה נס לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם וירשום מפניהם, ואין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה' להם במעשה נס...". לימוד גדול נכלל בכאן.

ההתבוננות באירועי העולם הניסיים, הרי היא התבוננות במעשי ה', והבנה לעומק רצונו.

אם בדרך נס כבשו בני עשו ובני מואב ובני עמון את ארצם, הרי שיש כאן ביטוי לרצון אלוקי. ואין ראוי לישראל לכבוש מהם את ארצם. מקורות נוספים יש, לעצם היסוד המתבאר בכאן.

להלן (יא, לא) כתוב "כי אתם עוברים את הירדן לבוא לרשת את הארץ", וברש"י שם: "נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבואו ותירשו את הארץ".

ולהלן (יב, ל) כתוב: "השמר לך פן תנקש אחריהם אחרי השמדם מפניך" וברש"י שם: "אחר שתראה שאשמדם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו, מפני מעשים מקולקלים שבידיהם. אף אתה לא תעשה כך, שלא יבואו אחריים וישמידוך". ואף על הגויים מוטל חיוב זה! עי' ברש"י בבראשית (ו, ד) שכתב: "וגם אחרי כן - אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם, לא נכנע דור המבול ללמוד מהם".

גם אנו בדורנו יכולים לראות ניסים; ויכולים ללמוד מהם מהו הרצון האלוקי. ומנין למדים אנו שכך יש 'ללמוד' את מאורעות העולם? פסוק מפורש הוא! "האמים לפנים ישבו בה, עם גדול ורב ורם כענקים".

* * *

שמור וזכור בדיבור אחד

ידוע שבעשרת הדברות שבפרשת יתרו נאמר "זכור את יום השבת", ובפרשת ואתחנן נאמר "שמור את יום השבת". ועל כך נסוב מה שאומרים ב'לכה דודי': "שמור וזכור בדיבור אחד השמיענו כו'".

ונברר עוד בזה. מה היה כתוב על הלוחות בפועל?

הרמב"ן מסביר שהיה כתוב רק "זכור". ומה שנאמר בפרשת ואתחנן "שמור", היינו כי משה הודיע להם שעם ה'זכור' נאמר גם 'שמור'. [נ.ב. עי' שו"ת רדב"ז (ג, תקמט) שחולק על הרמב"ן וסובר שנכתב על הלוחות "זכור ושמור"].

עומק יש לנו בדברי הרמב"ן הללו.

כי סו"ס, מה שנכתב בפועל הוא רק זכור. אלא ש'שמור' הוא פירוש על ה'זכור'. אבל המטרה (אף של ה'שמור') היא כדי להגיע אל ה'זכור'.

"שמור" הוא שיושלל כל מלאכה מן היום... עד שיהא היום ראוי לקדשו. (וא"כ, הרצון האמיתי איננו שלא יהיה מלאכה. אלא, הרצון הוא להגיע – על ידי שלילת המלאכה - אל ריבוי של קדושה).

יש להציע לבאר עפ"י סוגיא קשה. הגמ' ביומא (פה:): מבררת מדוע מותר לחלל שבת עבור פיקוח נפש, ומבארת שם: "רבי שמעון בן מנסיא אומר, ושמרו בני ישראל את השבת, אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה".

ויש לעורר, שלכאורה אין הסברה מובנת כל כך. הרי אם לא יחלל שבת כדי להציל חיים, הלה ימות, ולא יהיה שום חילול שבת. ואילו אם יחללו את השבת כדי להצילו, אמנם הלה יחיה וישמור שבתות הרבה, אבל סו"ס המציל חילל את שבת קודש. למה

א"כ פשוט שעדיף לחלל שבת אחת כדי שישמור הניצול שבתות הרבה?

לאור המובא לעיל, יש להבין. כי המטרה האמיתית היא "זכור", שהוא מה שיצא מפי עליון ונכתב בלוחות במפורש. רצון ה' הוא שיהיו שבתות 'מקודשות' בעולם.

כאשר מחללים שבת, ה'פגם' של חילול זה הוא, שמעתה נשללה התקדשות של 'זכור', המגיעה על ידי השמירה של 'שמור'. הפגם של 'חילול' – הוא שבכך נחסר ה'קדושה'. אך המטרה העליונה היא לא שלילה ומניעה של חילול, אלא המטרה היא - הגעה (על ידי מניעת החילול) אל שבת שהיא קדושה ומקודשת.

ולכן, עדיף שתהיה שבת אחת מחוללת, אם עי"ז יהיה ריבוי של 'זכור' בעולם. והבן זה.

מעבר לביאור הסוגיא וכנ"ל, נראה שיש בזה לקח עמוק לכל יהודי שומר שבת. כי לפעמים הדגש של יהודים 'שומרי שבת' הוא על מניעת החילול. ולמבואר, הרי מניעה זו נאמרה כדרך ואופן כדי להגיע על ידו אל ה'קידוש' של יום זה. ויש כאן, א"כ, הנחיה חשובה. יש להקפיד לא לעצור ב'שמור' בלבד, אלא יש להתחבר אל ה'זכור'. צריך לשאוף להיות בבחינת "כל מקדש שביעי כראוי לו", ולא רק בבחינת "כל שומר שבת כדת מחללו"!

* * *

(י, כא) הוא תהלתך והוא אלהיך.

מבאר הרמב"ן, שהכוונה היא שיש מצוה להלל את ה': "וטעם הוא תהלתך והוא אלהיך, הוא יהיה תהלתך, שתתן כל תהלתך אליו, אותו תהלל תמיד וכבודו לאחר לא תתן ותהלתו לפסילים".

נשתדל להציע, שלדברים אלו יש משמעות יומיומית עבורנו.

את תפילת שחרית אנו מקדימים באמירת פסוקי דזמרה. מה ענין יש בזה?

ברובד הפשוט, זהו כדי לשמח את הלב, כדי שהתפילה תהיה נאמרת מתוך שמחה. וכדאיתא בגמרא בברכות (לא). "תנו רבנן אין עומדים להתפלל אלא מתוך שמחה של מצוה", ובתוס' שם כתבו: "ולכן נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם התפילה".

וכפי שנהג דוד המלך עצמו, כמבואר בדברי אחד מגדולי רבותינו הראשונים (רבי יהודה החסיד, בספר חסידים אות י"ח): "שורש התפלה, שמחת לב בהקב"ה, שנאמר התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי ה'. ולפיכך הי' דוד מלך ישראל מנגן בכנור על כל תפלותיו וזמירותיו, כדי למלאות לבבו שמחה באהבתו של הקב"ה". אך הנה בספר לקט יושר כתב המחבר את הנהגותיו של רבו בעל תרומת הדשן זצ"ל, וכתב (בדיני פסוקי דזמרה): "הגאון ז"ל הי' מנגן מר"ח אלול בחול עד אחר יוה"כ

בברוך שאמר כמעט שעה אחת". ונראה פשוט שלא היה זה רק בשביל הכנה לקראת התפילה. אלא, היה זה ענין חשוב בפני עצמו – להאריך בהילול לקב"ה. והיא המצוה שכתב עליה כאן הרמב"ן, "הוא תהילתך", והבן. דומני שיש משמעות גדולה לכך, גם למי שהזמן שהוא משקיע באמירת פסוקי דזמרה הוא פחות ממה שהשקיע בעל תרומת הדשן. כי עכ"פ, זה נותן הבנה אחרת ומבט אחר בעצם אמירה זו. ודרו"ק.

* * *

א. לשכנו תדרשו: "תשאלו אנה דרך בית השם, ותאמרו איש אל רעהו..."

נאמר בפסוק: "כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱ-לֹהֵיכֶם מִכָּל שְׁבִטֵיכֶם לְשׁוֹם אֶת שְׁמוֹ שֶׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה". מהו "לשכנו תדרשו"? מבאר הרמב"ן: "וטעם לשכנו תדרשו - שתלכו לו מארץ מרחקים ותשאלו אנה דרך בית השם, ותאמרו איש אל רעהו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב (ישעיה ב ג), כלשון ציון ישאלו דרך הנה פניהם (ירמיה נ ה)". קיצר הרמב"ן מאד בלשונו, ונרחיב מעט את הדברים. הרמב"ן ציין בדבריו שתי הנהגות הנכללות במצות "לשכנו תדרשו": הן שהאדם עצמו יעלה אל בית ה' ויברר אנה היא הדרך הנכונה. והן שיזרו אנשים אחרים לעלות.

הרמב"ן מצטט מקצת מן הפסוק בירמיהו, נביא בזה את הפסוק בשלימותו: "צִיּוֹן יִשְׁאָלוּ דֶרֶךְ הַנְּהַ פְּנֵיהֶם, בְּאוֹ וְנָלוּ אֶל יְהוָה בְּרִית עוֹלָם לֹא תִשְׁכַּח". פסוק זה מדבר על העלייה מגלות בבל, תחילתו ("ישאלו דרך") היא על העלייה של האדם עצמו, וסופו של הפסוק ("בואו ונלוו אל ה'") מבאר הרד"ק: "כל אחד יאמר לחבירו בואו ונלוו אל ה'". הרי ששתי ההנהגות אמורות (עפ"י: בית היין).

מי ידוע לנו שנהג בהנהגה זו? הבה נראה את דברי המדרש, המתאר את ההנהגה של אלקנה (אביו של שמואל הנביא). וכך איתא בילקוט שמעוני (שמואל פרק א'):

"אלקנה ואשתו בניו ואחיותיו וכל קרוביו היה מעלה עמו לרגל, ובאים ולנים ברחובה של עיר. והיתה המדינה מרגשת והיו שואלין אותן להיכן תלכו, ואומרים - לבית ה' שבשילה שמשם תצא תורה ומצות, ואתם למה לא תבואו עמנו ונלך יחד? מיד עיניהם משגרות דמעות, אומרים להם - נלך עמכם? ואומרים להם - הן! עד לשנה הבאה חמשה בתים, לשנה אחרת עשרה בתים, עד שהיו כלם עולים. ובדרך שהיה עולה שנה זו לא היה עולה שנה אחרת, עד שהיו כולם עולים. אמר לו הקב"ה, אלקנה אתה הכרעת את ישראל לכף זכות וחנכתם במצות וזכו רבים על ידך, אני אוציא בן ממך שיכריע את ישראל לכף זכות ויחנך אותם במצות. הא למדת שבשכר אלקנה - שמואל".

לדברי הרמב"ן נראה, שפסוק זה ("לשכנו תדרשו") הוא מקור להנהגתו של אלקנה.

ב. לשכנו תדרשו: דרישה לבנות את בית המקדש

ביאור שני של הרמב"ן במצות "לשכנו תדרשו": "בספרי: תדרשו, דרוש על פי הנביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא, ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה, דרוש ומצא ואח"כ יאמר לך נביא, וכן אתה מוצא בדוד וכו'", עכ"ל. דבריו קצרים, ונרחיב מעט בביאורם.

מדובר כאן על בנין בית המקדש. וכ"ה ברמב"ם (ריש הלכות מלכים): "שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות בית הבחירה שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה".

וענין מצות "לשכנו תדרשו" היא: לדרוש את בנין בית המקדש. וכך מבואר מהמשך ל' הספרי שהובא ברמב"ן רק תחילתן, וז"ל הספרי: "וכן אתה מוצא בדוד 'זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אתן שנת לעיני עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב'. מנין שלא תעשה אלא על פי נביא שנא' 'ויבוא גד ביום ההוא אל דוד ויאמר לו עלה הקם לה' מזבח בגורן ארונה היבוס'. ואומר 'ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלם בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו'". הרי שמצוה דאורייתא היא, לדרוש את בנין המקדש.

מצינו אחר כמה דורות חרון אף על ישראל (שהביא בעקבותיו מגיפה של דבר, בה מתו שבעים אלף איש), מחמת אי-קיום מצוה זו!

וכך מבאר הרמב"ן (במדבר טז, כא): "כתיב (ש"ב כד א) ויוסף אף ה' לחרות בישראל, ויסת את דוד בהם. וכתב שם רש"י: לא ידעתי על מה. ואני אומר בדרך סברא, שהיה עונש על ישראל בהתאחר בנין בית הבחירה. שהיה הארון הולך מאהל אל אהל כגר בארץ ואין השבטים מתעוררים לאמר נדרוש את ה' ונבנה הבית לשמו, כענין שנאמר (דברים יב ה) לשכנו תדרשו ובאת שמה, עד שנתעורר דוד לדבר מימים רבים ולזמן ארוך, שנאמר (ש"ב ז א ב) ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה... ועל כן היה הקצף עליהם".

האם מצוה זו נוגעת אף לנו? אנו כהיום – מה בידינו לעשות?
לכל הפחות – להתפלל! לכוין בתפילה, בברכות המבקשות גאולה. שמא נזכה, וזכות זו תבוא הגאולה!

וראה את מה שהביא החיד"א (כסא דוד - דרוש ט"ו, לשבת הגדול): "כתוב בילקוט (תהלים רמז תשל"ו) אפי' אין ביד ישראל אלא הקיווי, כדאי הם לגאולה בשכר הקווי וכו'. שמא תאמר עבר קציר [כלה קיץ ואנחנו לא נושענו] ת"ל קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'. לא נושעתם - קווי ושובו וקווי וכו' ע"ש.

ובזה פירש בספר צמח דוד (פרשת ויחי) מטבע ברכת את צמח דוד מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך כי לישועתך קוינו כל היום. אומרו 'כי לישועתך' אינו מובן, מה נתינת טעם היא? דאם מן הדין נזכה בלא קיווי והן לא, מה יועיל הקווי? אבל ע"פ הנזכר מובן, וכך היא הכוונה: את צמח דוד וכו' ואם תאמר שאין לנו זכות - מ"מ תצמיח, כי לישועתך קוינו, ויש לנו הקווי וכדאי להגאל".
הבה נקח את הדברים לתשומת לבנו, לפחות להעצים את הכוונה בבקשות על הגאולה!

* * *

"תמים תהיה" – האם מותר לעשות גורלות?

בפסוק נאמר איסור על קוסם קסמים ומעונן ומנחש ומכשף וכו', ומסיים: "תמים תהיה עם ה' א-להיך". ומיד בהמשך נאמר, לשמוע לנביא ה': "כי הגוים האלה אשר

אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' א-להיך.
נביא מקרבך מאחריך כמוני יקים לך ה' א-להיך אליו תשמעון".

בביאור מצות "תמים תהיה", נעיין בל' רבותינו:

רש"י: "תמים תהיה עם ה' א-להיך - התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור
אחר העתידות".

רמב"ן: "וטעם תמים תהיה עם ה' א-להיך - שנייחד לבכנו אליו לבדו, ונאמין שהוא
לבדו עושה כל והוא היודע אמיתת כל עתיד, וממנו לבדו נדרוש העתידות, מנביאיו
או מאנשי חסידיו רצוני לומר אורים ותומים, ולא נדרוש מהוברי שמים ולא
מזולתם" (עיי"ש עוד כי קיצרתי. וכן עיין בפירושו על הנאמר לאברהם "התהלך
לפני והיה תמים").

ולכאורה הבדל גדול יש ביניהם. כי לפי רש"י, המצוה היא שלא לחקור אחר העתיד
כלל. ואילו לרמב"ן, המצוה היא שלא לחקור אחר העתיד באופנים שנאסרו, אלא
רק מאת ה' עצמו (ע"י נביאיו).

והנפק"מ תהיה: מה אם נמצא דרך לדרוש את העתיד שלא ע"י נביא, אבל באופן
שהדרישה היא מאת ה' ? לרש"י (לכאורה) אסור, לרמב"ן מותר.

והנה ענין הגורל, כתב בשו"ת חוות יאיר (סי' ס"א) "שקרוב הדבר שאם הגורל כהוגן
ידבק בו השגחה עליונה". ולכן חילקו את הארץ בגורל. וכן שאול היה מצוה להרוג
(!) את יונתן בנו עפ"י גורל [שמואל א', יד מא]. וכן סמכו על הגורל במיתת עכן
[יהושע ז יד-יח], עכ"ד. גם ידוע אודות 'גורל הגר"א' ששימשו בו גדולי ישראל,
ואף הוא סוג של 'גורל', שנעשה בהשגחה מאת ה' ומשקף דעת עליון. (עוד ידוע
אודות צדיקים ואנשי מעלה, שבדרכי החכמות הידועות להם מגידים אודות העתיד).
ולכאורה הרוצה לנהוג עפ"י גורל - לפי המובא לעיל, תהיה נפק"מ גדולה להלכה
בין רש"י לרמב"ן, לרש"י אסור, ולרמב"ן מותר!

(הרוצה להוסיף עיון בסוגיא מרתקת זו, יעיין בתוס' שבת קנו:; בשו"ע יו"ד סי'
קע"ט ס"א שכתב "אין שואלים בגורלות", ובנו"כ שם. ובשו"ת האלף לך שלמה סי'
ס"ב. ובשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תנ"ד ואכמ"ל).

* * *

נידון על שם סופו

ידוע הוא מה שאמרו חז"ל (סנהדרין עב). אודות חומר עונשו של בן סורר ומורה, שאינו מחמת מה שעשה, אלא מחמת מה שהוא עתיד לעשות: "תניא רבי יוסי הגלילי אומר, וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי אמרה תורה יצא לבית דין ליסקל? אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו ומבקש למודו ואינו מוצא ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות, אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב".

והנה המעיין ברמב"ן יראה שהוסיף פן נוסף בטעם העונש. והוא, "לייסר בו את הרבים, ושלא יהיה תקלה לאחרים".

כך מדייק הרמב"ן מפשוטו של מקרא, מהנאמר בעונשו של זה: "וכל ישראל ישמעו ויראו". וכך הוא אף הענין בעוד ג' מקומות נוספים, בהם נתנה התורה טעם שכזה לעונש.

ל' הרמב"ן: "אין בו עתה חטא מות ועל שם סופו הוא נדון כמו שהזכירו רבותינו (סנהדרין עא). וזה טעם וכל ישראל ישמעו ויראו, כי לא הומת בגודל חטאו, אלא ליסר בו את הרבים ושלא יהיה תקלה לאחרים.

וכן דרך הכתוב שיזהיר כן כאשר יומתו לגדר כדי שתהיה במיתתם תקנה לאחרים, כי הזכיר כן בזקן ממרא לפי שאין בהוראתו חטא שיהיה ראוי למות בו, רק הוא להסיר המחלוקת מן התורה כאשר פירשתי שם. וכן בעדים זוממין שנהרגין ולא הרגו. וכן הזכיר במסית לפי שהוא נהרג בדבורו הרע בלבד אע"פ שלא עבד הניסת ע"ז ולא שמע אליו, אבל מיתתו ליסר הנשארים".

העולה מן הדברים הוא, שבעצם יש כאן שילוב. לא רק שהעונש אינו עבור המעשה שהוא עשה באכילת בשר ושתיית יין; העונש הוא (כדברי חז"ל) משום שנדון הוא על שם סופו. אך יתר על כן, יש כאן גם שילוב טעם נוסף, שהוא לייסר את הרבים. אם כנים הדברים, נוכל להציע עפ"י יישוב לקושיא של הרא"ם. הקשה הרא"ם: "בן סורר ומורה נהרג על שם סופו. והרי לגבי ישמעאל כשקנטרו עליו מלאכי השרת ואמרו, "רבוננו של עולם, מי שעתיד להמית את בניך בצמא, אתה מעלה לו באר", השיבם, "באשר הוא שם", לפי מעשיו של עכשיו הוא נדון, ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות".

ויישב הרא"ם: "שאני התם, שעדיין לא התחיל באותה עבירה של צמא לא מינה ולא מקצתיה, אבל הכא כבר התחיל רשותו של עתיד, שמכיון שמכלה ממון אביו בגניבה, כדי לאכול ולשתות, יבא זמן שיבקש למודו ולא ימצא, וילסטם הבריות" (ועי' עוד בטור כאן, ובגור"א להמהר"ל, שאף הם דנו בשאלה ששאל הרא"ם).
אם נכונים הדברים שנתבארו בשיטת הרמב"ן - שבבן סורר ומורה יש עונש חמור דוקא בגלל שילוב של "לייסר בו את הרבים", הרי שממילא מובן מאליו שלגבי ישמעאל זה לא שייך כלל, והקושיא בה נתחבטו רבותינו המפרשים אינה קשה מעיקרא.

* * *

הכנת הלב לקראת מאורע רוחני

אתם נצבים היום כולכם. רש"י: "מלמד שכנסם משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניסם בברית". רמב"ן: "אתם עומדים ומזומנים לפני ה' כדי לעבור בבריתו".
נראה שיש כאן הבדל בין רש"י לרמב"ן. רש"י מבין שהיה כאן ענין של כינוס. קריאה לבוא אל משה, כל איש מאהלו ומהמקום שהיה שם. "מלמד שכנסם...".
ואילו הרמב"ן לפי שיטתו – ממה שהוא כתב על הפסוק שבסוף הפרשה הקודמת (כט, א), שם נאמר "ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם...". שאין הכוונה שהוא קרא להם לבוא, כי כבר היו שם ולא הלכו מלפניו. אלא הכוונה היא, שקרא להם את הדברים, כדי להודיעם את מה שרצה לומר להם. וכיון שכבר היו שם, אי אפשר להסביר שכאן היה ענין של "מלמד שכנסם". ואם כן, מה מלמד אותנו באומרו "אתם נצבים"? מילים אלו באו לומר שהם 'מזומנים' כדי לעבור בברית.
ונראה להעמיק בדבריו. כי הבדל יש בין "עומד" לבין "נצב". 'עמידה' היא הגדרה של תנוחה, כמו 'יושב' או 'שוכב'. ואילו "נצב" הכוונה היא עמידה של הזמנה. זו עמידה עם מטרה, 'עמידה ל...'.
וזהו שנאמר כאן "אתם נצבים... לעברך". היה בכך כדי שיהיו מזומנים לדבר.

כי כניסה לברית מחייבת את פתיחת הלב לקראת המאורע, חייב אדם להיות במצב נפשי הולם כדי להכנס לברית במלוא המודעות שלו. לא די להיות 'עומד'. צריך להיות 'נצב'!

נ.ב. כן הוא גם בכל דבר רוחני.

כגון לימוד תורה, תפילה וכו'.

אפשר להתחיל את לימוד התורה באופן 'טכני', פותחים את הספר ומתחילים ללמוד. אבל הדרך הנכונה היא כאשר הלב פתוח לחשיבותה של פעולה זו. וכדברי ה"נפש החיים" (שער ד' פרק ו'): "לזאת האמת שזו היא הדרך האמתי אשר בזה בחר הוא יתברך שמו, שבכל עת שיכין האדם עצמו ללמוד, ראוי לו להתיישב קודם שיתחיל, על כל פנים זמן מועט ביראת ה' טהורה בטהרת הלב... כדי שתהא תורתו קדושה וטהורה, ויכוין להתדבק בלימודו בו בתורה בו בהקב"ה".

אפשר אף להתפלל באופן 'טכני', באמירת המילים. אבל הרי ודאי שצריך להכין את הלב, ולכך אומרים פסוקי דזמרה ואשרי. וכדברי התוס' (ברכות לא.): "איך מתפללין מתוך קלות ראש ושחוק אלא מתוך כובד ראש ושמחה של מצוה, ולכן נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם תפלה".

י"ל שהנהגות אלו, הן בעצם בבואה ממה שלימד אותנו משה רבינו בענין הכנת הלב לכניסה לברית. "אתם נצבים היום".

* * *

"ואצונו"

"ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו". רש"י מבאר: "ואצונו – אצרנו". מבארים מפרשי רש"י (רא"ם, גו"א) שטעמו של רש"י הוא מפני שלא מצינו שצוה אותו, רק זירז אותו ואמר "חזק ואמץ". אך הרמב"ן מבאר בזה ביאור אחר: "ויתכן שיהיה פירוש 'ואצונו' – שאמנה אותו נגיד ומצוה על ישראל, כמו שפירשתי בפסוק וצויתיה אותו לעיניהם (במדבר כז יט)".

פירוש, שיש ענין של מינוי שליט, נגיד, שופט. המינוי הוא, שהוא יוכל להיות מצוה את אחרים. ומינוי זה נקרא "ואצונו". וראה בישעיהו (נה, ד) שכתב (אודות המשיח): "הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאומים".

על מינוי זה הוא שנאמר כאן על יהושע, "ואצונו".

ונראה להציע בגדר הדבר, שיש באמת דין מיוחד וגדר מיוחד, למנהיג. הוא צריך לדעת שאחריות כולם רובצת היא על כתפיו, וזה מחייב דרכי הנהגה ייחודיים למצב שלו.

לדוגמא, הוא צריך להיות בעל החלטה, ושיהיה מודע לכך שההחלטה הסופית תלויה היא רק בו. וכדברי רש"י (לעיל פסוק ז'): "הכל תלוי בכך, טול מקל והך על קדקדן, דְּבָר אַחַד לְדוֹר וְלֹא שְׁנֵי דְבָרִים לְדוֹר".

ועוד אציין לדברי יתרו למשה רבינו, (שמות יח, יח) "נבול תבול גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבוד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך".

לכאורה המילים "אשר עמך" מיותרות, כי הרי ידוע הוא באיזה עם מדובר.

וי"ל, בהקדם שאלה נוספת: בעצם תמוה מדוע העם יכול? אם משה יושב בדין לבדו כל היום, שפיר מובן שהוא עצמו יכול. אבל העם אינו צריך לעמוד בתור כל יום במשך כל היום, לכל היותר יצטרך כל יחיד להקדיש לכך זמן מדי פעם, ומדוע א"כ יכול העם?

אלא, שהסיבה שהעם יכול אינה משום שיעמדו בתור. אלא, משום שמה הוא המנהיג, וכאשר המנהיג עייף, כל העם התלוי בו ג"כ מתנהל בעייפות. וזהו שאמר יתרו "נבול תבול", נבול – לעצמך, תבול – לאחרים. מדוע? כי הם העם "אשר עמך", ותלויים בכך.

מכאן, שלמנהיג יש אחריות נוספת לשמור על רעננות, ולמנוע עייפות. זהו גדר מיוחד של מנהיג האומה.

וזה נכלל במה שנאמר "ואצונו" – "שאמנה אותו נגיד ומצוה על ישראל".

* * *

מימינו "אשדת" למו

יש כאן 'קרי וכתבי'. המילים הללו נקראת הן כשתי מילים שונות ("אש דת"), אבל הכתיב הוא כמילה אחת. מה טעם הדבר?

יפה מבאר ה"באר יוסף", על פי דברי הרמב"ן בהקדמת פירושו עה"ת. הרמב"ן כותב שם שהתורה היתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה, והיה משה "כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב". ולכן סגנון כתיבת התורה שונה משאר כל ספרי הנביאים: כולם כתבו כמדברים בעד עצמם, כמו שנאמר ביחזקאל תמיד "ויהי דבר ה' אלי בן אדם", וכמו שנאמר בירמיה "ויהי דבר ה' אלי לאמר". וא"כ היה נכון שיכתוב בתחלת ספר בראשית 'וידבר אלהים אל משה את כל הדברים האלה לאמר', ומדוע נכתב רק בגוף שלישי ("כשלישי המדבר")? מבאר הרמב"ן: "והטעם לכתיבת התורה בלשון זה - מפני שקדמה לבריאת העולם, אין צריך לומר ללידתו של משה רבינו, כמו שבא לנו בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. הנה משה כסופר המעתיק מספר קדמון וכותב, ולכן כתב סתם".

מוסיף עוד הרמב"ן: "ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה בענין הזה שהזכרנו היה, שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות. והי' אפשר בקריאתה שתקרא על דרך השמות [של הקב"ה], ותקרא על דרך קריאתנו בענין התורה והמצוה. ונתנה למשה רבינו על דרך קריאת המצות, ונמסר לו על פה קריאתה בשמות. וכן יכתבו השם הגדול שהזכרתי כולו רצוף ויתחלק לתיבות של שלש שלש אותיות ולחלוקים אחרים רבים כפי השמוש לבעלי הקבלה".

ויצויין לדברי הירושלמי (סנהדרין פ"ד ה"ב): "א"ר ינאי [לא] ניתנה התורה חתוכה... כדי שתהא התורה נדרשת מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור".

והנה כאשר נעיין ברש"י על הפסוק כאן, הוא מבאר: "אש דת - שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה".

א"כ י"ל שלכן באה המסורה לכתוב "אשדת" בתיבה אחת, להורות על אותו זמן שהיתה כתובה רצופה בלי הפסק תיבות. אבל קריאתה היא בשתי תיבות להורות על הקריאה שנמסרה למשה לקרותה נפרדות לפי התורה והמצוות.

ובתיבה זו רמזה התורה שני עניניה של התורה כולה, שיש בה חילוק תיבותיה לפי חילוק שמותיו ית', וחילוק תיבותיה לקרותה לפי התורה והמצוה.

שער שני

מתורתו של הרב יהודה קופרמן

זצ"ל

סקירת ספרים